

DARIYE

bulunan Vehhâbîler'in eski merkezi Dir'iye (Der'iye) ile karıştırdıkları Dariye'nin İslâm tarihindeki önemi, Basra'dan gelen hac kervanlarının konaklama yeri olmasında ve beytümâl develerinin burada muhafaza edilmesindedir. Dariye İslâm tarihi boyunca idarî bakımdan Medine'ye bağlı bulundu. Ancak bir ara Halife Mehdî (775-785) sistemi değiştirerek Dariye topraklarını yıllık 8000 dirhem karşılığında iktâ* olarak vermiştir. Ebû İshak el-Harbî, Dariye'nin Basra'dan Mekke'ye doğru yola çıkan bir hac kervanının 16. menzili oluşturduğundan bahseder ve burada bir cami bulunduğunu, yerli halkın Kilâb kabilesine mensup olduğunu söyler. Hac yolları üzerine bilgi veren İsfahânî ve Umâre b. Ukayl de Dariye'nin hacî kafilelerinin buluşma yeri ve ticarî bir merkez olduğuna işaret etmişlerdir.

Bugün Medine ve Mekke otoyollarının arasında kalan Dariye, merkezi Büreyde'de olan Kasım bölgesi emirliğine bağlıdır ve modern otoyolların eski kervan yollarının yerini almasıyla önemini daha da kaybetmiş, ticaret yapamayan halkının yavaş yavaş başka taraflara göç etmesinden dolayı da iyice küçülmüş durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 66; II, 117; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 539; Harbî, *Kitâbü'l-Menâsik ve emâkin ħurukî'l-hac ve me'âlimi'l-Cezire* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1401/1981, s. 126, 326, 518, 593-599, 600, 612, 634; Hemdânî, *Şifâtü Cezireti'l-'Arab*, Riyad 1397/1977, s. 24, 144, 172; Bekrî, *Mu'cem*, II, 859-860; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 457-459; Semhûdî, *Ve-fâ'ül-vefâ*, II, 221, 227-238; Muhammed b. Nâsır el-Übûdî, *el-Mu'cemü'l-coğrafi: Bilâdü'l-Kasım*, Riyad 1980, IV, 1406-1437; Fr. Buhl, "Dariyye", *IA*, III, 486; Phebe Marr, "Dariyya", *EI*² (İng.), II, 159-160.

MUSTAFA L. BİLGE

DARKOT, Mehmet Besim

(1903-1990)

Cumhuriyet döneminin
ilk büyük coğrafyacılarından biri.

17 Şubat 1903'te Üsküdar'da doğdu. Babası, Enderun'da yetiştikten sonra II. Abdülhamid tarafından şehzade Abdülkadir Efendi'nin lalaliğine yükseltilen Mehmed Âsaf Bey, annesi Tevhide Safiye Hanım'dır. Kadıköy Osman Gazi İlkokulu ile Kadıköy Sultânîsi'nden sonra İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde okudu. 1923'te mezun olduktan sonra ilkököl hocalığı yaparken bir yandan da Dârül-

fünun'un Coğrafya Dârülmesâisi'ne devam etti. 1928'de burayı bitirince Fransa'ya gönderildi ve 1928-1932 yıllarını Strasbourg Üniversitesi'nde geçirdi. Fransa'daki tahsilinin son yılında Cezayir'de araştırmalar yaptı ve "Cezayir Yüksek Ovaları" adlı tezle "yüksek etüt diploması" aldı. 1932'de Türkiye'ye döndü ve Dârülfünun'da müderris muavin vekili olarak göreve başladı. 1933'te "Kurak Bölgeler Morfolojisi" başlıklı teziyle doktor unvanını aldı ve doktoradan sonra tabii coğrafya müderris muavinliğine getirildi. Aynı yıl Dârülfünun lağvedilip İstanbul Üniversitesi adıyla ve yeni şekliyle açılınca Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası doçentliğine tayin edildi; 1940'ta profesörlüğe, 1956'da da ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden başka İstanbul Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Ticaret Okulu, İktisat Fakültesi ve Gazetecilik Enstitüsü'nde ders verdi; 1941-1946 yılları arasında Yüksek Öğretmen Okulu'nun müdürlüğünü yaptı. 1973'te emekli olan B. Darkot 1 Nisan 1990 günü İstanbul'da öldü ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Yayın hayatına erken başlayan Darkot, önce *İlk Mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı* adlı eserini yayımlamıştır (İstanbul 1926). İlkokul çocuğuna coğrafyanın nasıl öğretilceğini anlatan pedagojik mahiyetteki bu esere o yıl Maarif Vekâleti tarafından mükâfat da verilmiştir. 1932-1943 yılları arasındaki dönemde yaptığı araştırmaların çoğu fizikî coğrafya ile ilgili olup özellikle üzerinde durduğu konulardan biri de İstanbul ve Çanakkale boğazlarının meydana geliş hususudur. 1938'de neşrettiği *Coğrafi Araştırmalar* adlı eserinde boğazların menşinden başka Türkiye'de iklim değişiklikleriyle ilgili olarak meydana gelen morfolojik şekillenmeler, Ege haliçlerinin oluşumu gibi konularda ori-

jinal görüşler ortaya koymuştur. Türkiye'de sıcaklığın ve yağışların dağılışı hakkındaki çalışmaları ve yaptığı ilk renkli "Türkiye Yağış Haritası" önemlidir. Ülkemizde ilk defa gerçek izotermeler deneşmesini de yine o yapmıştır.

1941'den sonra Besim Darkot'un Türkiye'nin coğrafi bölgelerini sınırlandırmak, daha iyi tanıtmak ve bunları alt yörelere ayırmak hususunda büyük bir gayret sarfettiği görülür. 1941 Haziranında Ankara'da toplanan ve özellikle coğrafi bölge sınırlarının çizilmesi üzerinde duran I. Coğrafya Kongresi'nde çok etkili bir rol oynamıştır. Burada kabul edilen bölge ayırımı tamamen onun hazırladığı ve teklif ettiği rapora uygun olarak çıkmıştır. 1940'lı yıllardan hayatının sonuna kadar en çok zaman ayırdığı konulardan biri de Türkiye şehirlerinin tarihî coğrafyası olmuştur. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'na çıkarılan *İslâm Ansiklopedisi*'nde madde yazarı (ilki "Adakale", sonuncusu "Vezirköprü" olmak üzere 200 kadar madde) ve redaktör olarak görev yapmıştır.

Darkot'un yayınları arasında öğrenci kitapları da önemli bir yer tutar. Bu yayınlar serisine ilk önce derslerinde okuttuğu *Kartoğrafya Dersleri* (İstanbul 1938) adlı eserle başlamış, bunun arkasından *Ekonomik Coğrafya* (İstanbul 1945), *Avrupa Coğrafyası* (İstanbul 1949) ve *Türkiye İktisadi Coğrafyası*'nı (İstanbul 1955) yayımlamış, emekli olduktan sonra da bu diziyeye *Ege Bölgesi Coğrafyası* (M. Tuncel ile birlikte, İstanbul 1978, 1988) ve *Marmara Bölgesi Coğrafyası*'nı (M. Tuncel ile birlikte, İstanbul 1981) eklemiştir. Çalışmaları arasında yer alan ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bastırılarak okullara dağıtılan 1/800.000 ölçekli renkli Türkiye duvar haritası ile (İstanbul 1960), Kanaat Yayınları arasında çıkan 1954'te hazırladığı "Balkan Yarımadası Haritası" en önemlileridir. Özellikle Balkanlar haritası üzerinde eski ve yeni yer adları birlikte zikredilmiştir; harita bu yönüyle tarihî coğrafya açısından da önem taşımaktadır.

Besim Darkot, Türk coğrafyacılarının fazla ilgilenmedikleri "sema hareketleri"ne de eğilmiş ve bu konuda "Kâtib Çelebi-İbrâhim Müteferrika ve Sema Hareketleri" (*Coğrafi Araştırmalar* [1958], II, 5-18), "Sema Hareketleri ve Doğu Âlemi" (*Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 9 [1958], s. 1-10) adlarını taşıyan iki makale yayımlamıştır. Bu makalelerde, dünyayı kâinata merkez alan Batlamyus nazariyesine

Mehmet
Besim
Darkot

(geocentrik sistem) karşılık güneşi kâinatın merkezi sayan (heliocentrik sistem) görüşün Copernicus'ten çok önce İbn Bâcce ve Nasîrüddîn-i Tûsî gibi İslâm âlimleri tarafından savunulduğunu, en azından bu âlimlerin Batlamyus sistemini benimsemediklerini dile getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Ankara 1941, tür.yer.; *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Faaliyeti 1950-1960* (haz. Turgut Bilgin), İstanbul 1961, tür.yer.; Sırrı Erinc, *Ellî Yılda Coğrafya*, Ankara 1973, tür.yer.; a.mlf., "Ord. Prof. Dr. M. Besim Darkot Anısına (1903-1990)", *Bülten* (İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü yayını), sy. 7 (İstanbul 1990), s. 1-3; 1972-1973 Yıllarında Emekli Olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyeleri, İstanbul 1974, s. 39-41; Sami Öngör, *Geçen Yılları Düşündükçe*, İstanbul 1987, s. 77; Metin Tuncel, "Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Coğrafya Araştırmaları*, 1/3, Ankara 1991, s. 1-13.

METİN TUNCEL

DARPHÂNE

(ضربخانه)

Para basılan yer.

Dârüddarp ve dârüssikke adlarıyla da anılır. Bu terkiplerde yer alan dâr, hâne (ev) kelimesinin Arapça karşılığı olup darb vurma yoluyla para basma işlemine denir; sikke de "basma kalıbı" anlamına gelmektedir. Sikke daha sonra kalıpla basılan paranın adı olduğu gibi İslâm dünyası ile yakın ticarî ilişkilerde bulunan Venedik'te ilk defa 1284'te basılan altın paraya da (zecchino) adını vermiştir.

İslâmiyet'in ortaya çıktığı yıllarda Araplar ticarî ilişkilerde bulundukları devletlerin paralarını kullanıyorlardı. Daha sonra bu ülkelerin toprakları ele geçirilince uzun süre buralarda mevcut darphâne-lerden faydalandı, küçük bazı değişikliklerle Bizans ve Sâsânî dinar ve dirhemlerinin darbı sürdürüldü. Bunların yanı sıra yeni kurulan şehirlerde darphâneler açıldı, buralarda yine İran ve Bizans paraları basıldı. İlk İslâmî sikke basımı işlemi ise Halife Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) gerçekleşti. Önce Küfe'de Haccâc Abdülmelik'in emriyle ilk İslâm dirhemini bastı, sonra da halifenin kendisi Dimaşk'ta dinar bastırdı. Ardından Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân Fustat'ta dirhem darbettirdi (694-697).

Sâsânîler zamanında İran'ın belli başlı şehirlerinde darphâne vardı. İslâmî dö-

nemde de bu ülkede Ebreşehr ve Nîşâbur'da, Irak'ta ilk zamanlarda Basra, Küfe ve Vâsıt'ta, Suriye'de Hz. Ömer devrinde Dimaşk, Humus, Ba'lebek ve Ta-beriye'deki darphânelerde dinar ve bakır para basılıyordu. Ayrıca sadece bakır para darbeden Eliya ve Antakya darphâneleri vardı. Kuzey Afrika'da ise Fustat'ta (Mısır) ve Kayrevan'da (Tunus) darphâneler bulunuyordu.

İslâm dünyası genişledikçe fethedilen yerlerde yeni darphâneler kuruldu. Savaşlardan elde edilen ganimetler, yabancı paralar, değerli madenlerden mâmül eşyalar darphânelerde para haline getirilerek tedavüle sürüldü. Aynı zamanda maden yatakları işletilerek civa malgama yöntemiyle ocaklardan elde edilen madenler de ayrıştırılarak para haline getirildi.

Abbâsîler zamanında Halife Me'mûn'dan sonra Saffârîler, Sâmânîler, Gazneliler, Büveyhîler ve Selçuklular gibi özerk beylikler ve sultanlıklarda da kendi bey ve sultanları adına paralar basıldı. İlk zamanlar gümüş ve bakır sikkelerin üzerine darp yeri, darbeden vali, bazan vali ile birlikte halifenin adı yazılmaktaydı. Fakat Me'mûn'a (813-833) gelinceye kadar Emevîler ve Abbâsîler altın sikkelerin üzerine darp yerini koymadıkları gibi kendi adlarını da yazdırmadılar. Ancak bundan sonra sikkelerin üzerine darp yeri ve hükümdarın adı konulup ülkenin doğu ve batı kesimlerinde altın ve gümüş para basılır oldu. Afrika (Kayrevan) ve Endülüs'te 122 (740) yılına kadar altın para basıldığı halde daha sonra uzun

süre yalnız dirhem darbedildi. Emevîler'den Abdülmelik'in Dimaşk, Basra, Cey ve Vâsıt'ta, oğlu Velîd'in bunlar dışında Sûs, Herat, Kirman, Kus, Mâhî, Menâzir, Merv ve Sâbûr'da darphâneleri vardı. Abbâsîler'in de Abbâsiye, Muhammediye, Küfe, Basra, Arrân, Ermîniye, Hâşimiye, Bağdat, Cey ve Kirman'da darphâneleri bulunuyordu. Fâtımîler Rakkâde, Mehdiye, Mansûriye, Fas, Trablus, Sicilmâse, Sicilya, Palermo ve Kahire'de darphâneler tesis etmişlerdir.

Eyyübîler devrinde Kahire, Fustat, İskenderiye, Dimaşk, Halep, Hama, Harran, Yemen vb. yerlerde darphâneler faaliyet halindeydi. Sadece devlet değil belli bir ücretle elinde altın, gümüş ve bakırı olanlar da darphâne'de bunları paraya çevirebiliyordu. Böylece devlet epeyce kazanç sağlardı.

Gazneliler'den günümüze intikal eden hindûşâhî taklidi sikkeler bu devletin darp faaliyeti hakkında bilgi vermektedir. Gazneli Mahmud zamanında Lahor'da, üzerinde Arapça ve Sanskritçe yazılar bulunan "tenge"ler darbedilmiştir. Bu Hint paralarından başka Abbâsî halifeleri tarzında dinar ve dirhem darbı da devam etmiştir.

Gerek Selçuklular'da gerekse bu devletin parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletlerin ve beyliklerin darphânelerinde altın dinarlar ve gümüş dirhemler bastırılmıştır.

Osmanlılar'da para basım yeri için dârüddarp ve yaygın olarak da darphâne adı kullanılmıştır. Orhan Bey'e ait ilk sikkenin Bursa'da kesildiği, oğlu Süley-

Anadolu'da çeşitli devletlere ait bazı önemli darphâneleri gösteren harita (haz. Halil Sahillioğlu)

